

انجمن علمی فقه‌بزرای تطبیقی ایران

فصلنامه فقه‌بزرای تطبیقی

Volume 4, Issue 1, 2024

Analyzing the Approach of Criminal Jurisprudence towards Accepting the Recommendations of the Financial Action Task Force

Gholamreza Talei¹, Hamid Reza Mirzajani*², Abbas Sheykholeslami³

1. Ph.D Students in Criminal Law and Criminology, Department of Law, Mashhad Branch, Islamic Azad University, Mashhad, Iran.

2. Assistant Professor of Criminal Law and Criminology, Department of Law, Mashhad Branch, Islamic Azad University, Mashhad, Iran. (Corresponding Author)

3. Associate Professor of Criminal Law and Criminology, Department of Law, Mashhad Branch, Islamic Azad University, Mashhad, Iran.

ARTICLE INFORMATION

Type of Article:

Original Research

Pages: 133-148

Corresponding Author's Info

ORCID: 0000-0003-1813-4472

TELL: +985137667263

Email: drmirzajani@yahoo.fr

Article history:

Received: 17 Jul 2023

Revised: 05 Sep 2023

Accepted: 31 Oct 2023

Published online: 20 Mar 2024

Keywords:

*Iran's Criminal System,
Criminal Jurisprudence,
Financial Action Task Force,
Money Laundering,
Terrorism Financing.*

ABSTRACT

The Financial Action Task Force is an independent intergovernmental body that sets standards and promotes legal, regulatory and operational enforcement to combat money laundering, terrorist financing and the financing of proliferation of weapons of mass destruction. Since February 2008, this organization has put Iran's name in the list of the list under consideration and started to express its positions. Since the laws and regulations in Iran's criminal system must necessarily be compiled based on religious standards, it is must necessary to Analyze the approach of criminal jurisprudence towards the recommendations of the financial action task force. From the point of view of criminal jurisprudence, the criminalization of money laundering and the financial financing of terrorism are in accordance with the principles of jurisprudence, but in the acceptance or non-acceptance of recommendations and international conventions, the point of view of non-acceptance of non-Islamic international conventions and agreements is also a point of view. It is appropriate to examine them in the specific foundations and rules of jurisprudence. In this context, it is possible to refer to important jurisprudential rules such as negating the Domination, the principle of Expediency and Maintaining of the System. Examining jurisprudential rules shows that it is necessary to accept the recommendations of FATF. Joining the convention to fight with this financial terrorism company, examining the materials and public opinion, paying attention to the temporal and spatial requirements and internal reactions, because rules such as the negation of the mustache are variable and subject to temporal and spatial conditions and are strongly influenced by conditions and capacities.

This is an open access article under the CC BY license.

© 2024 The Authors.

How to Cite This Article: Talei, Gh; Mirzajani, HR & Sheykholeslami, A (2024). "Analyzing the Approach of Criminal Jurisprudence towards Accepting the Recommendations of the Financial Action Task Force". *Journal of Comparative Criminal Jurisprudence*, 4(1): 133-148.

انجمن علمی فقه‌های تطبیقی ایران

فصلنامه فقه‌های تطبیقی

www.jccj.ir

فصلنامه فقه‌های تطبیقی

دوره چهارم، شماره اول، بهار ۱۴۰۳

واکاوی رویکرد فقه‌های جزایی در قبال پذیرش توصیه‌های گروه ویژه اقدام مالی

غلامرضا طالعی^۱، حمیدرضا میرزاجانی^{۲*}، عباس شیخ‌الاسلامی^۳

۱. دانشجوی دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی، گروه حقوق، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران.

۲. استادیار حقوق جزا و جرم‌شناسی، گروه حقوق، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران. (نویسنده مسؤول)

۳. دانشیار حقوق جزا و جرم‌شناسی، گروه حقوق، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران.

چکیده

گروه ویژه اقدام مالی یک نهاد مستقل بین دولتی است که در راستای تعیین استانداردها و ترویج اجرای مؤثر اقدامات قانونی، نظارتی و عملیاتی برای مبارزه با پولشویی، تأمین مالی تروریسم و تأمین مالی گسترش سلاح‌های کشتار جمعی اقدام می‌نماید. این نهاد از فوریه ۲۰۰۸ نام ایران را در فهرست کشورهای تحت نظر قرار داده و به بیان مواضع خود مبادرت نموده است. از آنجا که قوانین و مقررات در نظام کیفری ایران لزوماً می‌باید مبتنی بر موازین شرعی تدوین شوند، واکاوی رویکرد فقه‌های جزایی در قبال توصیه‌های گروه ویژه ضروری است. از منظر فقه‌های جزایی، جرم‌انگاری پولشویی و تأمین مالی تروریسم، منطبق بر مبانی فقهی است، ولیکن درخصوص پذیرش یا عدم پذیرش توصیه‌های و کنوانسیون‌های بین‌المللی، دیدگاهی مبنی بر عدم پذیرش کنوانسیون‌های و قراردادهای بین‌المللی غیراسلامی و دیدگاهی نیز قائل به بررسی آن‌ها در چهارچوب مبانی و قواعد فقهی است. در این زمینه می‌توان به قواعد فقهی مهمی همچون نفی سبیل، اصل مصلحت و حفظ نظام اشاره کرد. بررسی قواعد فقهی مذکور، مبین آن است که اقتضای پذیرش توصیه‌های اف‌ای‌تی‌اف و نیز الحاق به کنوانسیون مبارزه با تأمین مالی تروریسم، بررسی مصالح و منافع عمومی، توجه به اقتضات زمانی و مکانی و واکنش‌های داخلی است، چراکه قواعدی همچون نفی سبیل، متغیر و تابع شرایط زمانی و مکانی و به شدت تحت تأثیر شرایط و ظرفیت‌هاست.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات: ۱۳۳-۱۴۸

اطلاعات نویسنده مسؤول

کد ارکید: ۴۴۷۲-۱۸۱۳-۰۰۰۳-۰۰۰۰

تلفن: ۰۹۸ ۵۱۳۷۶۶۷۲۶۳

ایمیل: drmirzajani@yahoo.fr

سابقه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۴/۲۶

تاریخ ویرایش: ۱۴۰۲/۰۶/۱۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۸/۰۹

تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۰۱/۰۱

واژگان کلیدی:

نظام کیفری ایران، فقه‌های جزایی، گروه ویژه اقدام مالی، پولشویی، تأمین مالی تروریسم.

خوانندگان این مجله، اجازه توزیع، ترکیب مجدد، تغییر جزئی و کار روی حاضر به صورت غیرتجاری را دارند.

© تمامی حقوق انتشار این مقاله، متعلق به نویسنده می‌باشد.

مقدمه

سایت رسمی گروه ویژه اقدام مالی (اف‌ای‌تی‌اف)، اشعار می‌دارد: اف‌ای‌تی‌اف، در جولای ۱۹۸۹ توسط کشورهای گروه هفت در اجلاس سران پاریس، در ابتدا برای بررسی و تدوین اقداماتی برای مبارزه با پولشویی تأسیس شد. در اکتبر سال ۲۰۰۱، اف‌ای‌تی‌اف وظیفه خود را علاوه بر پولشویی، به تلاش برای مبارزه با تأمین مالی تروریسم گسترش داده و در آوریل ۲۰۱۲، بر تلاش‌های خود، مقابله با تأمین مالی گسترش سلاح‌های کشتار جمعی را نیز افزود (FATF 2012-2019, 2019: 6).

اف‌ای‌تی‌اف، دیده‌بان جهانی پولشویی و تأمین مالی تروریسم است. توصیه‌های اف‌ای‌تی‌اف به‌عنوان استانداردهای جهانی پولشویی و تأمین مالی تروریسم شناخته می‌شود (FATF 30 Years, 2019: 1).^۱ اف‌ای‌تی‌اف، در واقع یک نهاد سیاست‌گذاری است که برای ایجاد اراده سیاسی لازم و اصلاحات قانونی و نظارتی ملی تلاش می‌کند (Cox, 2014: 21).

از نظر بانک جهانی، گروه ویژه در چهارچوب سیاست‌گذاری، بر این امر نظارت دارد که دولت‌ها با چه کیفیتی توصیه‌ها را رعایت می‌کنند و این که کشورهایی را که مقررات و اقدامات ضد پولشویی و تأمین مالی تروریسم آن‌ها ضعیف است را شناسایی کند تا از ضعف قانونی آن‌ها موجبات سوءاستفاده از اموال و تجهیزات غیرقانونی را فراهم نسازد (حبیبی و زرنشان، ۱۴۰۰: ۳۰۸).

توصیه‌های اف‌ای‌تی‌اف، در واقع پایه و اساس اقدام ملی درخصوص مبارزه با پولشویی و تأمین مالی تروریسم را تشکیل می‌دهد (Van der Does de Willebois, 2014: 9) و یکی از موفق‌ترین اقدامات انجام‌شده در حوزه حقوق نرم در زمینه همکاری بین‌المللی در امور کیفری و نظارتی است (Borlini, 2012: 16). حقوق نرم به دولت‌ها اجازه می‌دهد تا از روشی کارآمدتر برای اصلاح قوانین حقوقی با تغییر شرایط استفاده کنند (Guzman & Meyer, 2010: 222).

اف‌ای‌تی‌اف کشورها را رصد می‌کند تا از اجرای استانداردهای اف‌ای‌تی‌اف به‌طور کامل و مؤثر اطمینان حاصل کند و کشورها را به پاسخگویی در مورد عدم رعایت آن‌ها وادارد.^۲

باتوجه به جایگاه مهم قواعد و مقررات شرعی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران که براساس اصل چهارم، کلیه قوانین و مقررات ... باید براساس موازین اسلامی باشد و این به‌معنای حاکمیت قواعد شرعی بر قانون است (میرزاجانی، ۱۴۰۱: ۲۲)، ضرورت و سؤال اصلی این نوشتار آن است که دیدگاه فقه جزایی درخصوص جرم‌انگاری پولشویی و تأمین مالی تروریسم و نیز در قبال پذیرش توصیه‌ها و برنامه اقدام اف‌ای‌تی‌اف و کنوانسیون‌های بین‌المللی مورد توصیه این نهاد چه می‌باشد؟

در این نوشتار، با رعایت روش توصیفی - تحلیلی، در دو قسم جداگانه، در ابتدا تحلیل تطبیقی فقهی جرم‌انگاری پولشویی و تأمین مالی تروریسم و سپس در ادامه، تحلیل فقهی پذیرش توصیه‌های اف‌ای‌تی‌اف و الحاق ایران به کنوانسیون‌های بین‌المللی مورد بررسی و تحلیل قرار خواهد گرفت.

۱- تعامل ایران و اف‌ای‌تی‌اف

سایت رسمی اف‌ای‌تی‌اف بیان می‌دارد: امروز، قدرت اف‌ای‌تی‌اف در توانایی آن جهت ارزیابی اثربخشی اقدامات یک کشور در مقابله با پولشویی و تأمین مالی تروریسم و گسترش آن و اجرای الزامات توصیه‌های اف‌ای‌تی‌اف است.^۳ اف‌ای‌تی‌اف تلاش می‌کند تا این فعالیت را از طریق ارزیابی‌هایی که هر ساله توسط اعضای فرد و از طریق ارزیابی‌های متقابل انجام می‌شود، انجام دهد (Jackson, 2017: 6). ارزیابی متقابل در واقع به‌عنوان پایه‌ای برای تجزیه و تحلیل انطباق خدمت می‌کند (Shami, 2015: 25). گروه ویژه برای اولین بار ارزیابی اثر بخش را مورد عمل قرار داد تا از طریق ارزیابی متقابل، اقدامات کشورها مورد بررسی و ارزیابی قرار گیرد (Lyman & Wameek, 2014: 1).

اف‌ای‌تی‌اف از فوریه ۲۰۰۸ در بیانیه‌های عمومی خود نام ایران را در فهرست کشورهای تحت نظر قرار داد (بیانیه‌های

^۲- <http://www.fatf-gafi.org/about/whoweare>.

^۳- <https://www.fatf-gafi.org/publications/mutualevaluations/>.

^۱- [https://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/brochuresannual-reports/FATF30-\(1989-2019\).pdf](https://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/brochuresannual-reports/FATF30-(1989-2019).pdf).

۱-۲- جرم‌انگاری در توصیه‌های اف‌ای‌تی‌اف و نظام کیفری ایران

گروه ویژه، در توصیه شماره ۳ باعنوان جرم پولشویی، سیستم حقوقی حاکم بر این عنوان مجرمانه را تبیین نموده است. در این توصیه، دو کنوانسیون وین و پالرمو به‌عنوان مبنای جرم‌انگاری پولشویی تعیین شده و کشورهای عضو مکلف شده‌اند بر این مبنا مبادرت به جرم‌انگاری قوانین داخلی خود نمایند.

نظام کیفری ایران نیز باتوجه به لزوم الحاق دولت ایران به کنوانسیون‌های جهانی نظیر پالرمو و مریدا و پایبندی به تعهدات کنوانسیون‌هایی که به آن‌ها پیوسته است، نظیر کنوانسیون وین و حفظ جایگاه ایران در جامعه بین‌المللی که وجود قانون مدون و جامع و مانع درخصوص مبارزه با پولشویی را ضروری می‌نمود، قانون مبارزه با پولشویی را در سال ۱۳۹۶ تصویب نمود (معاونت آموزش قوه قضائیه، ۱۳۸۷: ۷۶) که در سال ۱۳۹۷ اصلاح گردید. همچنین مجلس شورای اسلامی مبادرت به تصویب قانون مبارزه با تأمین مالی تروریسم در سال ۱۳۹۴ نمود که این قانون نیز در سال ۱۳۹۷ اصلاح شد. در ذیل به بررسی مبانی فقهی جرم‌انگاری پولشویی و تأمین مالی تروریسم خواهیم پرداخت.

۲-۲- مبانی فقهی

پولشویی و تروریسم، ازجمله اصطلاحات جدیدی هستند که بدون تردید در صدر اسلام از آن‌ها سخن گفته نشده است، اما در آیات و روایات، تعابیر متعددی وجود دارد که دلالت بر این مفاهیم دارند (حاتمی، ۱۳۹۰: ۳۵).

۱-۲-۲- آیات

از آنجا که آیات شریف قرآن، مهم‌ترین مبنا و منبع استنباط فقهی می‌باشد، در این قسم ابتدا به بررسی برخی از آیاتی که به این امر دلالت دارند، خواهیم پرداخت.

۱-۲-۲-۱- حرمت اکل مال به باطل

قاعده اکل مال به باطل در زمره قواعد مهم و کاربردی است که امروزه در اکثر نظام‌های حقوقی مورد پذیرش قرار گرفته و شامل تمام تصرفات در مال غیر و در نتیجه داراشدن بدون

عمومی ۲۸ فوریه ۲۰۰۸ (FATF A, 2008: 1)، ۲۰ ژوئن ۲۰۰۸ (FATF B, 2008: 1) و ۱۶ اکتبر ۲۰۰۸ (FATF C, 2008: 1). از سال ۲۰۰۹ تا سال ۲۰۱۶، رویکرد اف‌ای‌تی‌اف در قبال ایران به اقدامات متقابل تغییر نمود (FATF, 2009: 1).

در ژوئن ۲۰۱۶، رویکرد اف‌ای‌تی‌اف در قبال ایران تغییر کرده و یکی از نتایج جلسه علنی ۲۴ ژوئن ۲۰۱۶ (۴ تیرماه ۱۳۹۵)، تعامل با ایران اعلام شد (Jinghua, 2018: 2). در سال ۲۰۱۶ و پس از آنکه وزیر امور اقتصاد و دارایی، به نمایندگی از دولت وقت ایران، ضمن یک توافق محرمانه پذیرفت توصیه‌های چهل‌گانه گروه ویژه و یک برنامه اقدام^۱ که حاوی دستورالعمل زمان‌بندی شده جهت اجرای توصیه‌های اف‌ای‌تی‌اف و دارای ۴۱ بند بود را اجرا کند، رویکرد این نهاد در قبال ایران تغییر نموده و اقدامات متقابل خود را به‌منظور نظارت بر پیشرفت ایران در اجرای برنامه اقدام به مدت ۱۲ ماه تعلیق نمود (FATF, 2016: 1) که این تعلیق تا ماه ژوئن سال ۲۰۱۸ تمدید شده (FATF, 2018 B: 1) و تا سال ۲۰۲۰ ادامه یافت. درنهایت، باتوجه به عدم تکمیل برنامه اقدام و عدم تصویب کنوانسیون‌های پالرمو و مقابله با تأمین مالی تروریسم توسط ایران، در فوریه ۲۰۲۰، مجدداً تصمیم به اقدامات متقابل از سر گرفته شد (FATF, 2020: 1). بنابراین باتوجه به مراتب بیان شده و الزامات و برنامه اقدام ایران در پذیرش توصیه‌ها و نیز الحاق به کنوانسیون‌های بین‌المللی مذکور، تحلیل مبانی فقهی موضوع در این خصوص، مبین رویکرد فقهی خواهد بود.

۲- تحلیل تطبیقی جرم‌انگاری پولشویی و تأمین مالی تروریسم

توصیه‌های اف‌ای‌تی‌اف حول محور دو موضوع اصلی، پولشویی و تأمین مالی تروریسم متمرکز می‌باشد. بنابراین ضرورت داشته و بایسته است، ابتدا به بررسی توصیه‌های اف‌ای‌تی‌اف درخصوص جرم‌انگاری این دو پدیده جنایی و رویکرد نظام کیفری ایران در قبال آن و سپس نیز جهت تبیین رویکرد فقه جزایی، به تحلیل مبانی فقهی مبادرت نماییم.

^۱ - Action Plan

واژه اکل به کار رفته و معنای حرام از آن در ظاهر عبارت به خوبی درک می‌گردد (سلیمی و همکاران، ۱۳۹۷: ۸۳).

سُخْت نیز همچون باطل عمومیت دارد. قطب‌الدین راوندی، در ذیل آیه «أَكْلُونَ لِسُخْتٍ» با اشاره به موارد متعدد سُخْت در روایات می‌نویسد: «وَالْآيَةُ تَدُلُّ عَلَى جَمِيعِ ذَلِكَ بَعْمومها: آیه، همه این موارد را دربر می‌گیرد.» بر این اساس، اموالی که انسان به ناحق و از راه‌های حرام و باطل به چنگ می‌آورد، سُخْت است. از این رو می‌توان گفت: سُخْت و باطل گرچه در ریشه لغوی تفاوت‌هایی دارند، ولی در بسیاری از جهات مشترک می‌باشند و موارد سُخْت مشمول اصل اکل مال به باطل می‌شوند (اسماعیلی، ۱۳۷۳: ۱۳۷).

بنابر آنچه بیان گردید و از آنجا که درآمدهای حاصل از پولشویی در زمره ثروت‌های نامشروع تلقی می‌شوند و از طرف دیگر باتوجه به ماهیت تأمین مالی تروریست که استفاده از اموال در جهت نامشروع و کمک به تروریست‌هاست که از لحاظ عرف و عقل چنین استفاده‌ای باطل و نامشروع می‌باشد، هم پولشویی و هم تأمین مالی تروریسم می‌تواند به‌عنوان یکی از مصادیق قاعده اکل سُخْت قرار گیرد.

۲-۱-۳- حرمت تعاون بر اثم

آیه دوم از سوره مبارکه مائده درخصوص تعاون بر اثم بیان می‌دارد: «وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ.» اِثْم در لغت به معنای تقصیر، گناه و جرم و در معنای اصطلاحی، چیزی است که خداوند از آن نهی کرده است و شامل تمامی گناهان و تمامی مقدمات گناه می‌شود. تعاون بر اِثْم، یعنی ایجاد مقدمه‌ای از مقدمات فعل غیر، اگرچه تهیه مقدمات از روی قصد نباشد و فاعل نیز باید در انجام فعل مستقل باشد (مهجوی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۱۹).

پولشویی و تأمین مالی تروریسم نیز به‌صورت مشخص، اعانت، کمک و یاری‌نمودن برای ارتکاب جرم مهمی همانند تروریسم است که از گناهان کبیره محسوب شده و در آیات قبل، حرمت آن در اسلام و قرآن بررسی گردید. بنابراین هم پولشویی و هم تأمین مالی تروریسم از مصادیق حرمت تعاون بر اثم محسوب شده، حرام بوده و می‌توان براساس قاعده

سبب شرعی و قانونی می‌شود. این قاعده برگرفته از آیه ۱۸۸ سوره بقره می‌باشد (سلیمانی و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۷).

با بررسی استدلالات فقهی درخصوص باطل و ملاک آن درمی‌یابیم که باطل مفهومی گسترده دارد و به هر آنچه که ناحق و بدون جهت باشد، گفته می‌شود و ملاک آن نیز عرف می‌باشد. برمبنای عرف، این قاعده می‌تواند بطلان معاملات جدید و درآمد حاصل از جرایم اقتصادی نوین را نیز شامل شود، چراکه در حال حاضر مسائل جدیدی همانند پولشویی وجود دارند که هرچند در شرع صراحتاً حکمی درخصوص آن‌ها وجود ندارد، اما برمبنای عرفی بودن مصادیق اکل باطل، حرام و درآمد ناشی از آن نیز باطل می‌باشد (سلیمانی و همکاران، ۱۳۹۵: ۳۳).

بنابر آنچه بیان شد، قاعده اکل مال به باطل یک نظریه عمومی است و تمام انواع روابط اقتصادی و تحصیل ثروت از رهگذر باطل را شامل می‌شود. به نظر قرآن کریم چنین اقداماتی سبب هلاکت و نابودی مردم و ازهم‌گسستگی جامعه مؤمنین است (محقق داماد، ۱۳۹۳: ۸).

باتوجه به مطالبی که بیان شد، می‌توان گفت که باتوجه به این‌که باطل دارای معنا و مفهومی گسترده بوده و منحصر به مصادیق خاصی نیست و از سوی دیگر باتوجه به ماهیت تأمین مالی تروریسم که استفاده از اموال در جهت نامشروع و کمک به تروریست‌هاست که به‌لحاظ عرفی و عقلی چنین استفاده‌ای نامشروع و باطل می‌باشد، بنابراین علاوه بر پولشویی، تأمین مالی تروریسم نیز می‌تواند براساس آیات مذکور، به‌عنوان یکی از مصادیق قاعده اکل مال به باطل تلقی شود (علیدوست و پورقهرمانی، ۱۳۹۷: ۸۳).

۲-۱-۲-۲- حرمت اکل سُخْت

از آیات دیگری که بر حرمت پولشویی دلالت دارند، آیاتی هستند که از آن‌ها به اکل سُخْت به‌معنای حرام‌خوری تعبیر می‌شود. این عبارت در آیاتی از قرآن کریم، ازجمله آیات مبارکه ۴۲، ۶۲ و ۶۳ سوره مبارکه مائده به کار رفته است. در واژه‌نامه‌ها و لغت‌نامه‌ها واژه سُخْت به‌معنای هر چیز ممنوع و حرام ذکر شده است. این واژه در آیات سوره مائده به همراه

صورت دوم: بر طبق شیوه‌های مبارزه با تطهیر اموال ناشی از جرم پولشویی ضررهایی متوجه افراد حقیقی می‌گردد. به‌عنوان نمونه، افراد بایستی تبادلات اقتصادی خود را اگر از مقدار مشخصی که حکومت آن سقف را مشخص می‌کند بیشتر باشد، تنها از راه سیستم‌های بانکی و مؤسسات اعتباری انجام دهند. همچنین از طرف دیگر، کنترل‌ها و مراقبت‌های نظارتی افزایش داده شود (باقرزاده، ۱۳۸۳: ۳۳).

اصل احراز هویت مشتری در سندهای بین‌المللی و یا حق رسیدگی و سرکشی مقامات مسؤول به حساب‌های مشتریان و افراد حقیقی در مؤسسات مالی و بانک‌ها (باقرزاده، ۱۳۸۳: ۳۴) سبب ایجاد و به وجود آمدن ضرر و زحمت برای افراد می‌گردد که حتی در کوچک‌ترین امور مرتبط با تطهیر اموال، هیچ‌گونه دخالت و ارتباطی ندارند. ضرر هم بدین صورت است که هم به محدودیت مبتلا می‌گردند و هم مدارک و اسرار آن‌ها در معرض افشا برای افراد غیر قرار می‌گیرد که ممکن است موجب ایجاد تبعات بعدی و سوءاستفاده گردد، فلذا به سبب وجود چنین مستندی، حکومت و سیستم اقتصادی حق ضرررساندن به شهروندان و مشتریان را ندارد.

علیرغم وجود این مطلب، آسیب‌هایی که از پولشویی و تطهیر اموال ناشی از جرم به حکومت اسلامی و شهروندان آن وارد می‌گردد، به اندازه‌ای گسترده است که حتی ممکن است علاوه بر رواج ناهنجاری‌هایی چون رواج بیکاری و فساد و تروریسم و ...، سبب فروریختن ارکان و پایه‌های نظام گردد (ملکی و همکاران، ۱۳۹۵: ۴۰).

۲-۳-۲-۲- حرام بودن مقدمه حرام

هر عملی که ارتکاب یک نهی قانونی، مستلزم ارتکاب قبلی آن عمل باشد، مقدمه حرام نامیده می‌شود (جعفری لنگرودی، ۱۳۸۴: ۶۷۸). در این خصوص دو دیدگاه وجود دارد: برخی فقهاء همچون شهید اول در کتاب قواعد معتقدند، مقدمه حرام، حرام است، چه موجب رسیدن به نفس حرام باشد و چه به عمل حرام منتهی نگردد (مکی، ۱۴۰۰: ۷۸) و برخی دیگر، از جمله آیت‌الله خوئی در مقام نقد مرحوم نایینی برآنند که مقدمه حرام، حرام نیست (مه‌دوی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۲۰).

فقهی لکل معصیه تعزیر برای آن مجازات تعزیری تعیین نمود.

۲-۲-۲- روایات

با تتبع در منابع اسلامی، روایات فراوانی می‌توان ملاحظه نمود که همانند آیات پیش‌گفته دلالت بر حرمت اقدامات و فعالیت‌هایی نظیر پولشویی و تأمین مالی تروریسم دارد. چنانکه در بالا نیز بیان گردید، هرچند با توجه به مستحذنه و جدید بودن جرم پولشویی و تأمین مالی تروریسم و فقدان سابقه فقهی، در روایات، نص صریحی در این خصوص وجود ندارد، ولیکن به دلالت مفهومی، روایات فراوانی دال بر این موضوع بیان گردیده است که از آن جمله می‌توان به صحیح صفار اشاره نمود (علیدوست و پورقهرمانی، ۱۳۹۷: ۸۷).

۲-۲-۳- قواعد فقهی

در این قسم، علاوه بر آیات و روایات، به بیان برخی قواعد فقهی ناظر بر حرمت پولشویی و تأمین مالی تروریسم اشاره خواهد شد.

۲-۳-۱- قاعده لاضرر

یکی از مشهورترین قواعد فقهی که در بیشتر ابواب فقه مانند عبادات و معاملات به آن استناد می‌شود، قاعده لاضرر است که مستند بسیاری از مسائل فقهی محسوب می‌شود. اهمیت قاعده مذکور به حدی است که بسیاری از فقها از گذشته دور در تألیفات و تقریرات خود رساله مستقلی را به آن اختصاص داده‌اند (محقق داماد، ۱۳۹۳: ۱۳۱).

حال باید ببینیم جرم اموال ناشی از جرم پولشویی چگونه با قاعده لاضرر و لاضرر مطابقت داده می‌شود؟ در پاسخ باید گفت این بحث به دو شیوه قابل تصور است:

صورت اول: با این فرض که ما هیچ پایه و مستمسکی را برای تحریم تطهیر اموال ناشی از جرم پیدا نکنیم، با توجه به تبعات غیرقابل تدارک و جبران این جرم برای حکومت و نظام اسلامی و همچنین انتفای ضرر و ضرار در این قاعده، با استناد به این روایت که به سرحد تواتر معنوی می‌رسد، جرم پولشویی و مشروع‌نمایی منافع حاصل از جرم، مطلقاً (نفی) حکم ضرری و یا نهی حکومتی) مشمول حکم حرمت می‌گردد.

قاعده حفظ نظام، قاعده نفی سبیل و اصل مصلحت به اختصار می‌پردازیم.

۳-۱- قاعده حفظ نظام

این قاعده در زمره موارد اجماع فقها است که به لحاظ اهمیت می‌توان آن را در رأس قواعد فقهی برشمرد، از جمله آثار این قاعده، آن است که یک دولت اسلامی همواره در روابط خود با دولت‌ها و اشخاص بین‌المللی، باید نسبت به رعایت اصول و مبانی اعتقادی و سیاسی و منافع و مصالح همگانی مبادرت نماید، چنانکه این اصول و مبانی از قبیل عزت، استقلال، آزادی، خودمختاری، مصلحت عمومی، منافع همگانی، تمامیت ارضی و حاکمیت داخلی را تحت هر شرایطی در نظر داشته تا خللی به آن‌ها وارد نشود (ملک افضلی اردکانی، ۱۳۸۹: ۱۲۱).

بنابراین اصل ۱۵۲ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، بیان می‌دارد: سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران براساس نفی هرگونه سلطه‌جویی و سلطه‌پذیری، حفظ استقلال همه‌جانبه و تمامیت ارضی کشور، دفاع از حقوق همه مسلمانان و عدم تعهد در برابر قدرت‌های سلطه‌گر و روابط صلح‌آمیز متقابل با دول غیرمحراب، استوار است. همچنین اصل ۱۵۳ این قانون، مقرر داشته است: هرگونه قرارداد که موجب سلطه بیگانه بر منابع طبیعی و اقتصادی و فرهنگ، ارتش و دیگر شئون کشور گردد، ممنوع است.

۳-۲- قاعده نفی سبیل

قاعده نفی سبیل، از جمله اصول فقهی، متقن و نیز مؤثر بر حقوق بین‌الملل ایران و روابط خارجی جمهوری اسلامی ایران است. بر همین مبنا خداوند در آیه ۱۴۱ سوره نساء می‌فرماید: «وَأَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا» (صفائی و جلالی، ۱۴۰۱: ۹۶۶) این قاعده در نگاه مشهور فقها مستند به آیات قرآن، اخبار مستفیض و اجماع است. فقها در موارد بسیاری این قاعده را مبنای استنباط احکام شرعی قرار داده‌اند (رضایی و هاشمی، ۱۳۹۱: ۶۱).

این اصل مهم بیانگر دو جنبه سلبی و ایجابی برای روابط میان مسلمانان و غیرمسلمانان است. جنبه سلبی آن ناظر به

بر این اساس و منطبق بر نظرات فقهی مذکور که قائل به حرام بودن مقدمه حرام می‌باشند، تأمین مالی تروریسم که مقدمه‌ای برای انجام عمل حرام و مجرمانه تروریسم تلقی می‌شود، حرام محسوب می‌گردد.

۳- تحلیل فقهی پذیرش توصیه‌های اِف‌ای‌تی‌اف و کنوانسیون‌های بین‌المللی

اِف‌ای‌تی‌اف در توصیه شماره ۳۶ خود، دو رویکرد نسبت به اسناد بین‌المللی ارائه می‌نماید. اولاً: پیوستن به برخی اسناد بین‌المللی را الزامی دانسته و از چهار سند در این خصوص نام می‌برد که عبارتند از: کنوانسیون وین، کنوانسیون پالمو، کنوانسیون مریدا و کنوانسیون مبارزه با تأمین مالی تروریسم. و از سوی دیگر به برخی از اسناد بین‌المللی، با عنوان سایر کنوانسیون‌های بین‌المللی مرتبط اشاره می‌کند که الحاق به آن‌ها الزامی نمی‌باشد، ولیکن حسب مورد کشورها ترغیب به الحاق به آن‌ها شده‌اند. بنابراین بایسته است دیدگاه کلی فقهی در این خصوص بررسی گردد.

از منظر فقه جزایی دو رویکرد کلی در این خصوص ملاحظه می‌گردد: رویکرد اول قائل بدان است که مقررات جزایی بین‌المللی به جهت صدور از سوی مرجع غیر اسلامی، منطبق با موازین شرعی نبوده و امکان پذیرش آن وجود ندارد (زمانی و همکاران، ۱۳۹۳: ۵۵). در نقطه مقابل، رویکرد دوم معتقد است هرچند این مقررات از سوی مرجعی غیراسلامی صادر شده است، ولیکن این امر لزوماً بدان معنا نیست که تمام مفاد آن مغایر با موازین شرعی باشد، بنابراین باید موارد مغایرت و عدم مغایرت آن در چارچوب مبانی و قواعد فقهی مشخص و بر این مبنا نسبت به پذیرش و یا عدم پذیرش کلی یا جزئی آن اتخاذ تصمیم شود. در این خصوص می‌توان به برخی قواعد فقهی نظیر قاعده نفی سبیل و حرمت تعاون بر اثم اشاره نمود که بر عدم پذیرش دلالت دارند و در مقابل، برخی قواعد همچون قاعده حفظ منافع نظام و نیز اصل مصلحت، دلالت بر پذیرش دارند (اسحاقی و شاهنده، ۱۳۹۹: ۳۱).

در قسم گذشته به برخی از این قواعد فقهی همچون قاعده لاضرر و نیز حرمت تعاون بر اثم و عدوان به اقتضای اشاره نمودیم. در ادامه، به سه مورد از مهم‌ترین این قواعد، یعنی

سبیل با این‌که مفهومی ثابت است، اما در تحقق و عینیت یافتن (مصدق)، متغیر و تابع شرایط زمانی و مکانی است. این مفهوم... به شدت تحت تأثیر شرایط و ظرفیت‌هاست، لذا چه‌بسا آنچه در گذشته مصداق سبیل بوده، در دوران معاصر نباشد و آنچه که در گذشته از مصادیق سبیل نبوده است، در دوران معاصر از مصادیق آن محسوب گردد (کرم‌زاده و فیض، ۱۳۹۸: ۱۱۳).

۳-۳- اصل مصلحت

به‌لحاظ اصطلاحی، گستردگی کاربرد واژه مصلحت در علوم مختلف و محاورات مردم، ارائه تعریفی جامع و مانع از مصلحت را دشوار ساخته است. غزالی در المستصفی، تأمین هدف شارع در حمایت از دین، جان، عقل، نسل و مال را مصلحت و خلاف آن را مفسده می‌داند. البوطی می‌گوید: مصلحت همان منفعتی است که شارع حکیم برای بندگانش در نظر گرفته است. علامه، ملاک مصلحت عمومی را کل ما يتقرب بها الی الله ذکر کرده است. از نظر علامه طباطبایی مراد از مصلحت این است که فعلی دربردارنده جهت خیری باشد که بر وجوه آن فعل مترتب می‌شود... (انصاری، ۱۳۸۷: ۵).

در نزد اهل سنت مصالح مرسله یکی از ادله شرعی می‌باشد. فقهای شیعه نیز معتقدند براساس مصالح ضروری قطعی می‌توان فتوا صادر نمود و در صورت تراحم با مصالح پاره‌ای از احکام باید به قانون تقدم اهم بر مهم اقدام نمود. مصلحت گرچه در فقه شیعه جایگاه چندانی ندارد، اما در احکام حکومتی که توسط حاکم اسلامی برای اداره جامعه وضع می‌شود، جایگاه مهمی دارد، چراکه در شرع، برای مصالح ثابت، احکام ثابت و دائمی و برای مصالح متغیر نظیر مصالح حکومتی، احکام متغیر قرار داده شده است.

شهید صدر برای تبیین حوزه‌ای که حاکم اسلامی اختیار جعل احکام را دارد، تعبیر به منطقه الفراغ نموده است. وی بیان می‌دارد: «اقتصاد اسلام دو جانب دارد: از یک جانب، احکام، ثابت و غیرقابل تغییر است و از جانب دیگر منطقه الفراغ است که قانون‌گذاری در این جانب به دولت یا ولی امر واگذار شده است که براساس اهداف کلی اقتصاد اسلامی و باتوجه به اقتضای زمان به

نفی سلطه بیگانگان بر مقدرات سیاسی مسلمانان و جنبه ایجابی آن نیز بیانگر وظیفه دینی بوده که مسلمانان در زمینه حفظ استقلال برعهده دارند (زارع قراملکی، ۱۳۸۹: ۱۸۲). بررسی صورت‌گرفته از موارد کاربرد این قاعده نشان می‌دهد که دایره شمول قاعده از یک سیر تدریجی به سمت توسعه مفهومی سلطه و نفی انواع آن می‌باشد. دلالت عام آیه نفی سبیل به‌لحاظ نظری، از اوائل تأسیس فقه مورد توجه بوده است، اما بسط دلالت‌های آن به عرصه‌های مختلف حیات فردی و اجتماعی در طول زمان و به مرور و همگام با بسط و توسعه فقه صورت گرفته است (شجاعیان، ۱۳۹۹: ۱۲۵).

در تفاسیر شیعه و اهل سنت، راجع به آیه شریفه «أَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا» و قاعده نفی سبیل، دو تفسیر وجود دارد: یکی این‌که نفی سبیل مربوط است به آخرت و دیگری این‌که نفی تسلط مربوط به همین دنیاست و نفی سبیل در این دنیا، به‌معنای پیروزی مؤمنان بر کفار و منافقان، درصورت پایبندی به اصول ایمان واقعی است... انواع تسلط کفار بر مسلمانان، در هر زمان و مکان متفاوت است. نفی سبیل به‌لحاظ مصداقی یکی از موارد نفی تجاوز و تعدی و لازمه اصل برابری، استقلال و حق تعیین سرنوشت و اقرار به حقوق بنیادین انسان‌ها در میان مسلمانان و کشورهای اسلامی ترجمه می‌شود و تکوین قاعده امره در جامعه بین‌المللی متشکل از کشورهای اسلامی، دربردارنده نفی هرگونه ظلم و تجاوز از سوی مستکبران و کفار بر مسلمانان است و این منطق مشترک حقوق بین‌الملل معاصر با مبانی نفی ظلم در قرآن کریم، ذیل آیه نفی سبیل تلقی می‌شود. در عرصه بین‌المللی نیز قاعده نفی سبیل بر سایر ادله اولیه، حکومت دارد و بر آنان مقدم است (ابراهیمی، ۱۴۰۰: ۱۷).

درخصوص پذیرش توصیه‌های گروه ویژه و الحاق ایران به کنوانسیون مقابله با تأمین مالی تروریسم نیز ضروری است با استفاده از دیدگاه کارشناسان خبره در این حوزه و با در نظرگرفتن مصالح و منافع عمومی جامعه تصمیم‌گیری نمایند. رعایت مصالح کلان در اجرا و تطبیق احکام و توجه به اقتضائات زمانی و مکانی و واکنش‌های داخلی و خارجی از ضروریات قواعد فقهی است... بدون تردید، مفهوم قاعده نفی

جعل حکم اقدام می‌کند.» ایشان سپس نتیجه‌گیری می‌کند: «مکتب اقتصادی اسلام برای اجرایی‌شدن نیاز به نظام حکومتی دارد که حاکمان، اختیارات رسول اکرم (ص) را به‌عنوان ولی امر داشته باشد و در غیر این صورت، مکتب اقتصادی اسلام به مرحله عمل و اجرا نمی‌رسد» (طاهری و خسروی، ۱۳۹۱: ۱۸۶).

از آنجا که تأمین مالی تروریسم و پولشویی در زمره جرایم فراملی و سازمان یافته هستند که اقدامات پیچیده‌ای را دربر می‌گیرد (Mirzajani, 2012: 70) و مقابله با این جرایم نیازمند همکاری بین‌المللی است، عده‌ای قائل به آن هستند که مجمع تشخیص مصلحت نظام، یکی از سازوکارهایی است که می‌تواند با نوآوری‌های خود به نفع مردم اتخاذ تصمیم نماید. ایران سال‌هاست بدون حق تحفظ به تعدادی از کنوانسیون‌ها، از جمله منشور، اعلامیه و میثاقین پیوسته است، ولی نظام حقوقی ایران مبتنی بر موازین اسلامی است و نمی‌تواند از برخی اصول خود دست بردارد، پس در این موارد، ناگزیر باید هر دو نظام حقوقی با درک واقعیات و شرایط طرفین، از تفاسیر مضیق اصول خود دست برداشته و با انعطاف‌پذیری بیشتر به سوی کاهش اختلافات گام بردارند (نوروزی، ۱۳۹۲: ۲۰۵)، لذا معتقد به پذیرش توصیه‌های گروه ویژه و همچنین کنوانسیون‌های بین‌المللی در راستای تقویت همکاری‌های بین‌المللی و ارتباط با نهادهای مالی و اقتصادی و رفع تحریم‌ها می‌باشند.

در مقابل عده‌ای دیگر قائل بدان می‌باشند که این تقریب نمی‌تواند صحیح باشد، چراکه مصلحت، با سه شرط می‌تواند مقدم شده و حکم را موافق خود اثبات کند: ۱- قطعی بودن مصلحت نه صرف احتمال؛ ۲- احراز مصلحت مورد اهتمام شارع نه مصالح موهوم؛ ۳- اهم بودن مصلحت احراز شده از مفسده موجود در فعل، در حالی که هیچ یک از این سه شرط در مصلحت تقریب شده وجود ندارد (آزاداندیش و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۷۴).

۴- تعارض برخی توصیه‌ها و برنامه اقدام گروه ویژه با قواعد فقهی

چنانکه بیان گردید، علاوه بر توصیه‌های چهل‌گانه اف‌ای‌تی‌اف، دولت وقت ایران در سال ۲۰۱۶، متعهد به اجرای برنامه اقدام

شده است. برخی از مهم‌ترین مصادیق توصیه‌ها و برنامه اقدام در تعارض با قواعد فقهی پیش‌گفته می‌باشند که در ذیل مبادرت به بررسی آن‌ها خواهیم نمود.

۴-۱- حذف استثنای مندرج در قانون تأمین مالی تروریسم مصوب ۱۳۹۴

گروه ویژه در بند هشتم برنامه اقدام ایران، بر لزوم اصلاح قانون مبارزه با تأمین مالی تروریسم به‌منظور حذف معافیت جرم تأمین مالی تروریسم برای گروه‌های مشخص شده تلاش برای مقابله با اشغال خارجی، استعمار و نژادپرستی تأکید نموده است. این موضوع به اختلاف دولت‌ها در زمینه اقدامات جنبش‌های آزادی‌بخش ملی و تروریسم دولتی برمی‌گردد که در واقع مهم‌ترین محور اختلاف کشورهای عضو سازمان ملل متحد در تعریف تروریسم می‌باشد. بنابراین اساس همه تلاش‌های اولیه سازمان ملل برای برخورد با مشکل تروریسم، ارائه تعریفی جامع از آن بوده و هست (حبیب‌زاده و حکیمی‌ها، ۱۳۸۶: ۵۴).

مشکل دوم، درخصوص اقدامات خشونت‌آمیز نهضت‌های آزادی‌بخش برای رهایی از سلطه و استعمار خارجی است. مردمی که زیر سلطه متجاوز خارجی یا در وضعیت اشغالند، برای خود حق مقاومت و دفاع می‌شناسند، اما از این‌که مقاومت آن‌ها تروریسم تلقی شود، خوف دارند (حبیب‌زاده و حکیمی‌ها، ۱۳۸۶: ۵۵).

بنابراین وجود انگیزه‌های ایدئولوژیک، سیاسی و عقیدتی از تعارضات اساسی در این حوزه است. تحلیل گفتمان قانون‌گذار در قانون مبارزه با تأمین مالی تروریسم، گویای آن است که مهم‌ترین نقطه تعارض سیاست جنایی ایران و اسناد و نهادهای بین‌المللی همچون اف‌ای‌تی‌اف در این زمینه، وجود گروه‌های مقاومت است که از سوی ایران بنا به اصول سیاست خارجی مبنی بر تنظیم سیاست خارجی بر مبنای حمایت بی‌دریغ از مستضعفان جهان (بند ۱۶ اصل سوم قانون اساسی) و حمایت از مبارزه حق‌طلبانه مستضعفین در برابر مستکبرین (اصل ۱۵۴) تروریستی قلمداد نمی‌شوند (چاووشی و کرامتی معز، ۱۳۹۷: ۱۱۲).

لطمه وارد می‌کند، خودداری ورزد...؛ ثانیاً ماده ۶ کنوانسیون صراحتاً مقرر نموده است که هر کشور عضو در صورت لزوم و عندالاجتضاء اقداماتی را نظیر تدوین قانون داخلی اتخاذ خواهد نمود تا اطمینان حاصل نماید، اعمال کیفری منظور در این کنوانسیون، تحت هیچ‌گونه شرایطی باتوجه به ملاحظات مربوط به ماهیت سیاسی، فلسفی، عقیدتی، نژادی، قومی، مذهبی و یا غیره قابل توجیه نباشند.^۱

بنابراین باتوجه به این مستندات و خاصه ماده ۶ این کنوانسیون، مفهوم تروریسم به هیچ عنوان قابل استثناء نبوده و اعمال هرگونه حق شرط خلاف ماهیت آن است و بدون شک حق شرط تعیین‌شده در بند ۲ ماده واحده مصوب مجلس، ناظر بر استثنای مبارزات مشروع مردمی، از جمله سلطه استعماری و اشغال خارجی از شمول تعریف عمل تروریستی که دارای ماهیت عقیدتی و مبتنی بر آرمان‌ها و ایدئولوژی نظام جمهوری اسلامی ایران می‌باشد، مغایر هدف این کنوانسیون مبنی بر تأمین مالی کلیه اشکال تروریسم، بدون هرگونه ملاحظه و انگیزه‌ای بوده و باطل تلقی خواهد گردید و باطل بودن شرط، به منزله تعهد ایران در مقابل طرف‌های معاهده، بدون در نظر گرفتن حق شرط می‌باشد که مغایر با مبانی جمهوری اسلامی ایران و به‌خصوص بند ۱۶ اصل ۳ و اصل ۱۵۴ قانون اساسی خواهد بود و باتوجه به آنچه که بیان شد، در تعارض با قواعد فقهی حفظ نظام و نفی سبیل قرار می‌گیرد (طالعی و میرزاجانی، ۱۴۰۱: ۲۵۸).

۴-۳- مفهوم ماهوی تروریسم

اقداماتی که در توصیه‌های گروه ویژه و به تبع آن در کنوانسیون مقابله با تأمین مالی تروریسم جرم‌انگاری شده است، مبتنی بر رویکرد سازمان ملل متحد و نهاد مذکور از مفهوم ماهوی تروریسم می‌باشد که برخی از مفاد مهم این کنوانسیون به شرح ذیل تبیین می‌گردد.

۴-۳-۱- سازماندهی و مساعدت در ارتکاب اقدامات ماده ۲

کنوانسیون

منطبق بر بند ۴ ماده ۲ کنوانسیون، سازماندهی و مساعدت در ارتکاب اقدامات ماده ۲، جرم محسوب می‌گردد. بنابراین به

باتوجه به آنچه در بخش قواعد فقهی بیان شد، این قسم از برنامه اقدام گروه ویژه، در تعارض با قاعده فقهی نفی سبیل قرار می‌گیرد، چراکه به لحاظ فقهی، نفی تجاوز و تعدی و اصل برابری، استقلال و حق تعیین سرنوشت و اقرار به حقوق بنیادین انسان‌ها در میان مسلمانان و کشورهای اسلامی، از مقتضیات قاعده نفی سبیل است و تکوین قاعده آمره در جامعه بین‌المللی متشکل از کشورهای اسلامی، دربردارنده نفی هرگونه ظلم و تجاوز از سوی مستکبران و کفار بر مسلمانان است.

۴-۲- الحاق به کنوانسیون مقابله با تأمین مالی تروریسم (CFT)

بخش هفتم برنامه اقدام ایران، با عنوان همکاری بین‌المللی (منطبق بر توصیه‌های شماره ۱، ۵، ۳۵، ۳۶، ۳۷، ۳۸، ۳۹ و ۴۰) تنظیم شده است. بند ۲۹ برنامه اقدام ذیل بخش هفتم، امضا، تصویب و اجرای کنوانسیون مقابله با تأمین مالی تروریسم (CFT) می‌باشد.

مصوبه مجلس درخصوص الحاق ایران به کنوانسیون مقابله با تأمین مالی تروریسم، علاوه بر متن کنوانسیون، متضمن ماده واحده، ۷ شرط و یک تبصره می‌باشد. بنابراین تحلیل مفهوم و اعتبار مفاد این شروط، از اهمیت به‌سزایی برخوردار است.

در کنوانسیون مقابله با تأمین مالی تروریسم، مقرره‌ای متضمن این‌که این کنوانسیون، برابر بندهای «الف» و «ب» ماده ۱۹ معاهده، اعمال حق شرط را به صورت کلی یا به صورت جزئی ممنوع نموده باشد، ندارد. بنابراین کشورها محدودیتی از این جهت در اعمال حق شرط ندارند. تنها موردی که می‌تواند اعمال حق شرط را با ممنوعیت مواجه نماید، صرفاً مخالفت شرط با مقتضای معاهده خواهد بود. بنابراین ممکن است شروط ایران در الحاق به این کنوانسیون، به این جهت که مخالف مقتضای معاهده باشد، با محدودیت مواجه شود.

جهت وصول پاسخ، بیان دو مستند قانونی دیگر راهگشا خواهد بود: اولاً در ماده ۱۸ همین کنوانسیون آمده است: یک کشور ملزم است از اقداماتی که به هدف و منظور یک معاهده

^۱ - <https://www.un.org/law/cod/finterr.htm>.

مسدودکردن یا تصرف هرگونه وجوهی که جهت ارتکاب جرائم مندرج در ماده ۲ هزینه می‌شود یا تخصیص می‌یابد و نیز عواید حاصله از ارتکاب چنین جرائمی، اقدامات مقتضی را جهت توقیف احتمالی اتخاذ خواهد نمود...^۲

براساس این ماده نیز ایران مکلف خواهد بود، درخصوص اشخاص و یا نهادهای حقوقی که از جنبش‌های آزادی‌بخش حمایت می‌کنند و اقدامات آن‌ها باتوجه به آنچه گذشت، مشمول ماده ۲ این کنوانسیون می‌شود، اقدامات لازم را در راستای شناسایی، ردیابی و مسدودکردن یا تصرف هرگونه وجوهی که جهت این اقدامات هزینه شده یا تخصیص می‌یابد و نیز عواید حاصله از ارتکاب چنین جرائمی انجام دهد.

۴-۳-۵- تعدیل قوانین داخلی و جلوگیری از انجام فعالیت‌های غیرقانونی

بنا به تصریح ماده ۱۸ نیز ایران، درصورت الحاق به این کنوانسیون، نسبت به انجام اقدامات عملی نظیر تعدیل قوانین داخلی و اقداماتی جهت جلوگیری از انجام فعالیت‌های غیرقانونی افراد و سازمان‌ها در داخل قلمرو ایران باید اقدام نماید.

بنابراین اقدامات جرم‌انگاری شده در ماده ۲ این کنوانسیون، در صورتی که توسط نهضت‌های آزادی‌بخش و جنبش‌های مقاومت نظیر فلسطین، لبنان، یمن و ... و در راستای دفاع از حق سرنوشت خود ارتکاب یابند، به‌لحاظ ماهیتی، تروریستی تلقی خواهند گردید و ایران مکلف خواهد بود در قبال نهادهای داخلی نظیر سپاه پاسداران که از این نهضت‌ها حمایت می‌نمایند، مطابق مواد ۲، ۵، ۸ و ۱۸ این کنوانسیون واکنش نشان داده و مبادرت به اقدامات تقابلی نماید که در تعارض آشکار با قواعد فقهی پیش‌گفته و نیز اصول قانون اساسی می‌باشد.

صراحت این ماده و با تلقی سازمان ملل متحد و کنوانسیون مقابله با تأمین مالی تروریسم از مفهوم تروریسم، چنانچه ایران هرگونه مشارکت و یا مساعدتی با جنبش‌های آزادی‌بخش داشته باشد، مرتکب جرم گردیده است.

۴-۳-۲- تدوین قوانین داخلی بدون ملاحظات عقیدتی

ماده ۶ کنوانسیون صراحتاً مقرر نموده است که: هر کشور عضو درصورت لزوم و عندالاجتضاء اقداماتی را نظیر تدوین قانون داخلی اتخاذ خواهد نمود تا اطمینان حاصل نماید، اعمال کیفری منظور در این کنوانسیون، تحت هیچ‌گونه شرایطی باتوجه به ملاحظات مربوط به ماهیت سیاسی، فلسفی، عقیدتی، نژادی، قومی، مذهبی و یا غیره قابل توجیه نباشند.^۱

بدین‌وجه باتوجه به صراحت ماده ۶ ایران نه‌تنها حق حمایت و همکاری با نهضت‌های آزادی‌بخش را ندارد، بلکه در نقطه مقابل، عنداللزوم و یا عندالاجتضاء باید اقدامات مقابله‌ای نیز انجام داده تا تحت هیچ شرایطی، ملاحظات مربوط به ماهیت سیاسی، فلسفی، عقیدتی، نژادی، قومی، مذهبی و یا غیره، درخصوص مفاد این کنوانسیون و مفهوم تروریسم، در سیاست جنایی ایران راه نیافته و قابل توجیه نباشد.

۴-۳-۳- مسؤولیت کیفری نهادهای حقوقی داخلی

براساس نص صریح ماده ۵ کنوانسیون، ایران درصورت الحاق به این کنوانسیون، مکلف خواهد بود، نه‌تنها خود از نهضت‌های آزادی‌بخش مذکور حمایت ننماید، بلکه اشخاص و نهادهای حقوقی داخلی نظیر سپاه پاسداران نیز که از چنین گروه‌هایی حمایت نمایند، به استناد ماده ۲، ۴ و ۵ این کنوانسیون، مرتکب جرم شده و باید مجازات شوند و ایران براساس بند ۳ ماده ۵ مکلف می‌باشد، برای این نهادهای حقوقی مسؤول، مجازات‌های مؤثر، متناسب و بازدارنده جزایی مدنی یا اداری پیش‌بینی نماید.

۴-۳-۴- شناسایی و مسدودکردن وجوه در داخل کشور

ماده ۸ کنوانسیون نیز مقرر می‌دارد: ۱- هر کشور عضو مطابق با اصول حقوقی خود، جهت شناسایی، ردیابی و

^۲ - <https://www.un.org/law/cod/finterr.htm>.

^۱ - <https://www.un.org/law/cod/finterr.htm>.

مالی می‌توانند داده‌های ما را به‌دست آورده و نقشه تحریمی خود را تکمیل کنند (دلبری و همکاران، ۱۴۰۰: ۴۹).

نتیجه‌گیری

گروه ویژه یک سازمان بین دولتی است که اهداف اصلی آن، تعیین استانداردها و ترویج اجرای مؤثر اقدامات قانونی، نظارتی و عملیاتی برای مبارزه با پولشویی، تأمین مالی تروریسم است. این نهاد از فوریه ۲۰۰۸ نام ایران را در فهرست کشورهای تحت نظر قرار داده و مواضع خود را در قبال ایران بیان نموده است. ایران نیز در واکنش به این مواضع، ضمن پذیرش اجرای برنامه اقدام در راستای اجرای توصیه‌های اف‌ای‌تی‌اف، مبادرت به تصویب و اصلاح قوانین و مقررات خود نموده است. از آنجا که قوانین و مقررات در نظام حقوقی ایران لزوماً می‌باید مبتنی بر موازین شرعی تدوین و تصویب گردند، واکاوی رویکرد فقه جزایی در قبال توصیه‌های گروه ویژه ضروری است.

از منظر فقه جزایی، جرم‌انگاری پولشویی و تأمین مالی تروریسم، منطبق بر مبانی فقهی است، ولیکن درخصوص پذیرش یا عدم پذیرش توصیه‌های گروه ویژه و کنوانسیون‌های بین‌المللی، دیدگاهی مبنی بر عدم پذیرش کنوانسیون‌های و قراردادهای بین‌المللی غیراسلامی و دیدگاهی نیز قائل به بررسی آن‌ها در چهارچوب مبانی و قواعد فقهی بر این مبناست. در این خصوص می‌توان به برخی قواعد فقهی مهم نظیر نفی سبیل، حرمت تعاون بر اثم، اصل مصلحت و حفظ نظام اشاره نمود.

بر مبنای قاعده حفظ نظام، یک دولت اسلامی همواره در روابط بین‌المللی، باید اصول و مبانی اعتقادی و سیاسی و منافع و مصالح همگانی را لحاظ نماید. اصل ۱۵۲ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران بر همین مبنا استوار می‌باشد که باید در رویکرد نظام کیفری ایران، لحاظ گردد. قاعده نفی سبیل نیز هرگونه قرارداد بین‌المللی که موجب تسلط کفار بر مسلمانان شود را فاقد اعتبار حقوقی می‌داند.

لزوم اصلاح قانون مبارزه با تأمین مالی تروریسم به‌منظور حذف معافیت جرم تأمین مالی تروریسم برای گروه‌های

۴-۴- تضمین تبادل اطلاعات مؤثر و بدون هیچ محدودیتی در بخش هفتم برنامه اقدام اف‌ای‌تی‌اف برای ایران، با عنوان همکاری بین‌المللی، پنج بند (بندهای ۲۸ تا ۳۲) جهت اجرا مشخص گردیده است (مرکز رصد کنکاش، ۱۳۹۶: ۵۱).

نقطه اشتراک بندهای مذکور، تضمین ارائه همکاری بین‌المللی در زمینه تبادل و اشتراک اطلاعات در سطح بین‌المللی بدون هیچ محدودیتی است. این تضمین جهت معاضدت قضایی گسترده در زمینه پولشویی و تأمین مالی تروریسم، تحقیقات مربوط به جرایم منشأ، پیگرد و عواید مرتبط با آن‌ها، تبادل و اشتراک‌گذاری اطلاعات مربوط به ذی‌نفع واقعی و تبادل اطلاعات غیرقضایی با مراجع غیرقضایی به‌منظور به اشتراک‌گذاری اطلاعات است که به تصریح بندهای ۳۰ و ۳۲، این تبادل و اشتراک‌گذاری اطلاعات، باید مؤثر و بدون هیچ محدودیتی باشد. مسأله اصلی در اینجا، نظام تولید، نگهداری و تبادل اطلاعات است که به اختصار می‌توان آن را یک نظام اطلاعات نام‌گذاری نمود (محمدی و نجفی علمی، ۱۴۰۰: ۶۳).

این موضوع برای ایران که هم براساس قطعنامه‌های شورای امنیت، خاصه قطعنامه ۲۲۳۱ که در حال حاضر لازم‌الاجرا می‌باشد، بسیاری از نهادها و اشخاص حقیقی و حقوقی آن تحریم شده‌اند و هم براساس تحریم‌های یک‌جانبه دیگر قدرت‌ها نظیر آمریکا و اتحادیه اروپا، با تحریم‌های شدید مالی و اقتصادی در حوزه‌های مهم و اساسی روبه‌رو می‌باشد، قطعاً ایجاد مانع نموده و تعارضی اساسی تلقی می‌گردد، چراکه تبادل اطلاعات مذکور، به‌صورت مؤثر و بدون هیچ محدودیتی، منجر به ایجاد شفافیت و گسترش نظام برخورد و تحریم با اشخاص تحت تحریم ثانویه آمریکا در سطح جهانی و در نتیجه ایجاد پدیده خود تحریمی خواهد شد (طالعی و میرزاجانی، ۱۴۰۱: ۲۶۲).

بر همین اساس است که عده‌ای معتقدند گروه ویژه خود یک نهاد تحریمی نمی‌باشد و درحقیقت تحریم از جانب این نهاد صورت نمی‌گیرد، بلکه صرفاً یک حوزه زیرساخت انتقال داده اطلاعات مالی کشورهاست و وزارت خزانهداری آمریکا از طریق بند تعاملات بین‌المللی برنامه اقدام گروه ویژه اقدام

الف. منابع فارسی و عربی

- ابراهیمی، علیرضا (۱۴۰۰). «رابطه قاعده نفی سبیل با قاعده آمره بین‌الملل». *فصلنامه اندیشه حقوقی معاصر*، ۲(۲): ۷۵-۸۶.

- اسحاقی، محمد و شاهنده، بهزاد (۱۳۹۹). «ابعاد جزایی FATF (گروه ویژه اقدام مالی مشترک) از منظر فقه و حقوق اسلامی». *فقه و مبانی حقوق اسلامی*، ۳(۱): ۲۵-۴۳.

- اسماعیلی، اسماعیل (۱۳۷۳). «اکل مال به باطل در بینش فقهی شیخ انصاری». *فصلنامه فقه*، ۱: ۱۲۷-۱۴۷.

- انصاری، حمید (۱۳۸۷). «مبانی فقهی دیدگاه امام خمینی در اعتبار ملاک مصلحت در فقه سیاسی اسلام و ضرورت تدوین فقه المصلحه». *پژوهشنامه متین*، ۱۰(۳۸): ۱-۳۶.

- آزاداندیش، رضا؛ حیدری، عباسعلی و قیوم‌زاده، محمود (۱۴۰۱). «تحلیل فقهی افشای اطلاعات مالی ایران به بیگانه (مورد مطالعه: پذیرش توصیه‌های FATF از سوی جمهوری اسلامی ایران)». *فصلنامه مطالعات میان‌رشته‌ای فقه*، ۲(۲): ۱۶۱-۱۷۹.

- باقرزاده، احد (۱۳۸۳). *جرایم اقتصادی و پولشویی*. تهران: انتشارات مجد.

- جعفری لنگرودی، محمدجعفر (۱۳۸۴). *ترمینولوژی حقوق*. چاپ پانزدهم، تهران: انتشارات گنج دانش.

- چاووشی، محمدصادق و کرامتی معز، هادی (۱۳۹۷). «چالش‌ها و موانع مقابله با تأمین مالی تروریسم». *فصلنامه تخصصی علوم سیاسی*، ۱۴(۴۲): ۱۰۵-۱۲۳.

- حاتمی، محمدرضا (۱۳۹۰). «تروریسم از دیدگاه اسلام». *فصلنامه تحقیقات سیاسی و بین‌المللی*، ۳(۶): ۲۵-۴۷.

- حبیب‌زاده، محمدجعفر و حکیمی‌ها، سعید (۱۳۸۶). «ضرورت جرم‌انگاری تروریسم در حقوق کیفری ایران». *مدرس علوم انسانی*، ۱۱(۲): ۴۷-۷۱.

مشخص‌شده تلاش برای مقابله با اشغال خارجی، استعمار و نژادپرستی، تضمین ارائه همکاری بین‌المللی در زمینه تبادل و اشتراک اطلاعات در سطح بین‌المللی به صورت مؤثر و بدون هیچ محدودیتی و نیز تضمین ایجاد الزامات مناسب در بخش مالی و تضمین به اشتراک‌گذاری اطلاعات بدون هیچ محدودیتی، در زمره مصادیقی از برنامه اقدام اِف‌ای‌تی‌اف برای ایران می‌باشد که در تعارض با قواعد فقهی بیان‌شده، اعم از قاعده حفظ نظام و نیز قاعده نفی سبیل می‌باشد، چراکه به لحاظ فقهی، نفی تجاوز و تعدی و اصل برابری، استقلال و حق تعیین سرنوشت و اقرار به حقوق بنیادین انسان‌ها در میان مسلمانان و کشورهای اسلامی، از مقتضیات قاعده نفی سبیل است.

بنابراین درخصوص پذیرش توصیه‌های گروه ویژه و نیز الحاق ایران به کنوانسیون مقابله با تأمین مالی تروریسم بایسته است سیاست‌گذاران با انجام بررسی‌های فنی و بهره‌جستن از نظرات کارشناسی و با لحاظ منافع و مصالح عمومی و توجه به اقتضات زمانی و مکانی که از بایسته‌های فقه جزایی است، اتخاذ تصمیم نمایند، چراکه قواعد فقه جزایی همچون مفهوم قاعده نفی سبیل، هرچند مفاهیمی ثابت هستند، اما در تعیین مصداق، متغیر بوده و متأثر از شرایط، تابع مقتضیات زمانی و مکانی می‌باشند.

ملاحظات اخلاقی: در این پژوهش تمامی ملاحظات اخلاقی رعایت گردیده است.

تعارض منافع: نگارش این مقاله، فاقد هرگونه تعارض منافی بوده است.

سهم نویسندگان: سهم همه نویسندگان در این پژوهش، یکسان بوده است.

تشکر و قدردانی: لازم است از تمام کسانی که در تدوین این مقاله ما را یاری رسانده‌اند، قدردانی نماییم.

تأمین اعتبار پژوهش: این پژوهش بدون تأمین مالی انجام گرفته است.

منابع و مأخذ

- طالعی، غلامرضا و میرزاجانی، حمیدرضا (۱۴۰۱). «سیاست جنایی ایران در قبال تأمین مالی تروریسم در مواجهه با توصیه‌ها و برنامه اقدام FATF». *پژوهشنامه حقوق کیفری*، ۱۳(۲): ۲۴۱-۲۶۹.

- طاهری، محمدعلی و خسروی، احمد (۱۳۹۱). «مبانی فقهی مصلحت و جایگاه آن در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران». *فصلنامه مطالعات حقوقی دولت اسلامی*، ۱(۲): ۱۷۷-۲۱۶.

- علیدوست، شیدا و پورقهرمانی، بابک (۱۳۹۷). «مبانی فقهی جرم‌انگاری تأمین مالی تروریسم در ایران». *فصلنامه فقه و مبانی حقوق اسلامی*، ۱۱(۴): ۷۹-۹۱.

- کرم‌زاده، سیامک و فیض، زهرا (۱۳۹۸). «قاعده نفی سیل و الحاق ایران به کنوانسیون بین‌المللی مقابله با تأمین مالی تروریسم». *فصلنامه پژوهش تطبیقی حقوق اسلام و غرب*، ۲(۲): ۸۷-۱۱۸.

- محقق داماد، سیدمصطفی (۱۳۹۳). *تحصیل نامشروع مال در حقوق اسلامی*. چاپ اول، تهران: مرکز نشر علوم اسلامی.

- محمدی، مهدی و نجفی علمی، محمدمهدی (۱۴۰۰). «نقد نظام اطلاعات در گروه ویژه اقدام مالی (FATF) و ارائه یک مدل جایگزین اسلامی». *نشریه علمی آفاق امنیت*، ۱۴(۵): ۶۱-۹۴.

- مرکز رصد کنکاش (۱۳۹۶). «بررسی همکاری میان ایران و گروه ویژه اقدام مالی (FATF)». شماره گزارش: ۱۰۴۳. <https://www.kankashcenter.com>

- معاونت آموزش قوه قضائیه (۱۳۸۷). *سیاست جنایی تقنینی ایران در جرایم اقتصادی*. چاپ اول، تهران: نشر جاودانه.

- مکی، شمس‌الدین محمد (۱۴۰۰). *القواعد و الفوائد*. تحقیق و تصحیح سیدعبدالهادی حکیم، چاپ اول، قم: کتابفروشی مفید.

- ملک افضل‌ی اردکانی، محسن (۱۳۸۹). «آثار قاعده حفظ نظام». *حکومت اسلامی*، ۱۵(۴): ۱۰۹-۱۴۶.

- حبیبی، حبیب‌الله و زر نشان، شهرام (۱۴۰۰). «نقش و جایگاه گروه ویژه اقدام مالی (FATF) در نظام حقوق بین‌الملل». *مجله پژوهش‌های حقوقی*، ۲۰(۴۵): ۲۹۹-۳۲۲.

- دلبری، سیدعلی؛ پژوهنده، مرتضی؛ حبیبی مهر، علی‌اکبر و رسولی، سیدحسین (۱۳۹۹). «ارزیابی نفوذ از طریق گروه ویژه اقدام مالی؛ رویکردی تطبیقی براساس سیره علوی». *نشریه آفاق امنیت*، ۱۳(۴۷): ۳۳-۵۲.

- رضایی، مجید و هاشمی، سیدمحمدعلی (۱۳۹۱). «بازخوانی قاعده نفی سبیل با رویکردی به اندیشه‌های امام خمینی». *پژوهشنامه متین*، ۱۴(۵۷): ۶۱-۸۶.

- زارع قراملکی، محمد (۱۳۸۹). *اصول تفکر سیاسی در قرآن*. تهران: کانون اندیشه جوان.

- زمانی، امین‌الله؛ امینی‌زاده، محمد؛ عمرانی، سلمان و کوهی اصفهانی، کاظم (۱۳۹۳). *مبانی نظرات شورای نگهبان در خصوص مصوبات و استفساریه‌های سال ۱۳۹۰: برگرفته از مشروح مذاکرات شورای نگهبان*. تهران: پژوهشکده شورای نگهبان.

- سلیمانی، حمید؛ سلطانی، عباسعلی و صفایی، مریم (۱۳۹۵). «واکاوی قلمرو اکل مال به باطل». *فصلنامه مطالعات فقه اسلامی و مبانی حقوق*، ۱۰(۳۴): ۲۷-۵۳.

- سلیمی، زهرا؛ میرحسینی، سیدمحمد؛ پاشازانوس، احمد و آل بویه لنگرودی، عبدالعلی (۱۳۹۷). «توسیع و استعاره در تحول روند معنایی واژگان قرآن کریم». *فصلنامه پژوهش‌های ادبی-قرآنی*، ۶(۳): ۷۱-۹۵.

- شجاعیان، محمد (۱۳۹۹). «سیر تحول مفهوم قاعده نفی سبیل در فقه سیاسی شیعه». *سیاست متعالیه*، ۸(۳۰): ۱۰۹-۱۲۸.

- صفائی، شهرام و جلالی، محمود (۱۴۰۱). «جایگاه قاعده نفی سبیل از منظر قانون اساسی و روابط بین‌الملل ایران». *فصلنامه مطالعات حقوق عمومی*، ۵۲(۲): ۹۶۵-۹۸۳.

- FATF (2016). *Plenary Outcomes*. Available at: <http://www.fatf-gafi.org/publications/fatfgeneral/documents/plenary-outcomes-june-2016.html#iran>.

- FATF (2019). *Financial Action Task Force - 30 Years*. Paris: FATF. <https://www.fatf-gafi.org/publications/fatfgeneral/documents/FATF-30.html>.

- FATF (2020). *Call for Action*. Available at: <http://www.fatf-gafi.org/publications/high-risk-and-other-monitored-jurisdictions/documents/call-for-action-february-2020.html>.

- FATF A (2008). *Statement - 28 February 2008*. Financial Action Task Force. <https://www.fatf-gafi.org/publications/high-riskandnon-cooperativejurisdictions/documents/fatfstatement-28february2008.html>

- FATF B (2008). *Statement - 20 June 2008*. Financial Action Task Force. <https://www.fatf-gafi.org/countries/n-r/pakistan/documents/fatfstatement-20june2008.html>.

- FATF C (2008). *Statement - 16 October 2008*, Financial Action Task Force. <https://www.fatf-gafi.org/countries/n-rhttp://www.fatf-gafi.org/publications/high-risk-and-other-monitored-jurisdictions/documents/fatfstatement-16october2008.html>

- Guzman, A & Meyer, T (2010). "International Soft Law". *Journal of Legal Analysis*, 2(1): 171-225.

- Jackson, J (2017). *The Financial Action Task Force: An Overview*. Washington: Congressional Research Service.

- Jinghua, H (2018). "Areas of Focus of Financial Action Task Force (FATF)". *Eag Bulletin*, 34: 1-4.

- Lyman, T & Noor, W (2014). "AML/CFT and Financial Inclusion: New Opportunities Emerge from Recent FATF Action". *CGAP Paper*, 98: 1-28.

- ملکی، محمدمین؛ احمدی، سیدمحمد مهدی و عسگری، علیرضا (۱۳۹۵). «بررسی تعارض تحریم و جرم‌انگاری پولشویی با قواعد فقهی لاضرر و ملکیت ید». *فصلنامه مطالعات فقهی و فلسفی*، ۷(۲۵): ۳۳-۵۰.

- مهدوی، محمود؛ ساداتی، سیدمحمد مهدی و حسینی، سیدمحمد (۱۳۹۶). «مبانی جرم‌انگاری جرایم اقتصادی در فقه امامیه». *مطالعات حقوق کیفری و جرم‌شناسی*، ۴(۱)، ۱۱۱-۱۳۴.

- میرزاجانی، حمیدرضا (۱۴۰۱). *نظریه عمومی حقوق کیفری*. جلد اول، چاپ اول، تهران: انتشارات میزان.

- نوروزی، قدرت‌الله (۱۳۹۲). «قلمرو انطباق نظام حقوقی ایران با حقوق بین‌الملل بشر با نگاهی به آرای امام خمینی». *پژوهشنامه متین*، ۱۵(۵۹): ۱۸۵-۲۰۸.

ب. منابع انگلیسی

- Borlini, L & Montanaro, F (2017). "The Evolution of the EU Law against Criminal: The Hardening of FATF Standards within the EU". *Georgetown Journal of International*, 48: 1009-1064.

- Cox, D (2014). *Handbook of Anti Money Laundering*. The Atrium: John Wiley & Sons Ltd.

- FATF (2009). *Statement Concerning Iran, Uzbekistan, Turkmenistan, Pakistan and São Tomé and Príncipe - 26 February 2009*. Financial Action Task Force. <https://www.fatf-gafi.org/publications/high-risk-and-other-monitored-jurisdictions/documents/fatfstatementconcerningiranuzbekistanturkmenistanpakistanandsaotomeandprincipe26june2009.html>

- FATF (2012-2019) (2019). *International Standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism & Proliferation*. Paris: FATF. <https://www.fatf-gafi.org/recommendations.html>.

- FATF (2012-2020) (2020). *International Standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism & Proliferation*. Paris: FATF. <https://www.fatf-gafi.org/recommendations.html>.

- Mirzajani, H (2012). *Finance Criminelle et Politique Criminelle Anti Blanchiment en Droit Francais et Iranien*. London: Editions Universitaires Europeennes.
- Shami, H (2015). *The Impact of Economic, Governance and Terrorist Activity on Compliance with FATF Recommendations*. (A Dissertation Submitted to the Graduate School-Newark Rutgers in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy), New Jersey: The State University of New Jersey.
- Vander Does de Willebois, E (2014). *Terrorism and NPOs-What Could FATF Do?*. Washington: World Bank Working Paper, No.208.